

ROZDÍLY V ŽIVOTNÍ ÚROVNI A ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ A PRACOVNÍKŮ STÁTNÍCH STATKŮ

V. Majerová

MAJEROVÁ, V. (Výskumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Rozdíly v životní úrovni a životním způsobu družstevních rolníků a pracovníků státních statků*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 33-44.

Státní a družstevní sektor zemědělství jsou nedílnými a stejně potřebnými součástmi národního hospodářství, každý z nich má svou nezastupitelnou úlohu. Právní a legislativní podmínky pracovního zapojení se během posledních desetiletí mezi oběma sektory zcela vyrovnaly. Přesto zůstává mezi nimi řada rozdílů, které se promítají do ukazatelů životního způsobu a životní úrovně zemědělských pracovníků. Státní statky mají některé příznivější charakteristiky sociální struktury — nižší průměrný věk pracovníků, lepší věkovou strukturu, vyšší procento pracovníků s úplným středním a vysokoškolským vzděláním. Přesto spokojenost s pracovními a životními podmínkami je ve státních statech nižší. Družstevní rolníci jsou stabilizovanější v zemědělských podnicích i obcích. Častěji bydlí v rodinných domech s možností osobního hospodářství, mají větší dodatečnou pracovní zátěž, vyšší životní úroveň a jsou silněji orientováni na rodinnou spolupráci. Družstevní sektor zemědělství je určitou protívahou sektoru státního, spoluprací mezi nimi může docházet k přejímání důležitých rysů. Pro období přestavby zemědělství je důležitou podmínkou různost přístupů a cest dalšího vývoje socialistického hospodaření.

sociální rozvoj; pracovníci v socialistickém zemědělství; rozdíly mezi JZD a státními statky; životní způsob; životní úroveň

V sedmé pětiletce byla problematice životní úrovně pracovníků v zemědělství věnována pozornost zejména v souvislosti s podmínkami formování socialistického životního způsobu. Pro účely stanovení hlavních směrů rozvoje životního způsobu byla zkoumána a charakterizována dosažená životní úroveň na základě analýzy kvantifikovatelných ukazatelů s přihlédnutím k ukazatelům kvalitativní povahy

Za podstatné znaky zvyšování životní úrovně lze považovat růst společenské i osobní spotřeby zemědělských pracovníků, přičemž poměr mezi oběma složkami zůstává zhruba stejný, asi jedna třetina připadá na společenskou spotřebu a dvě třetiny na spotřebu osobní.

Mzda ekonomicky aktivních členů zůstává rozhodujícím faktorem zvyšování životní úrovně rodiny. Naturální osobní spotřeba a vedlejší výtěžná činnost jsou pouze doplňujícími složkami příjmů rodin, typickými jen pro některé skupiny obyvatelstva. V rodinném rozpočtu se naturální spotřeba promítá častěji jako snížení výdajů za potraviny než jako další finanční příjem.

Výše životní úrovně vyplývá i z celkového způsobu hospodaření rodiny. Spojení více příjmů v rodině a spolupráce mezi členy rodiny i mezi příbuznými (materiální, finanční, osobní a jiné výpomoci) se na zvyšování životního standardu významně podílejí. Rodina si ve všech směrech

zachovává v systému životního způsobu nezastupitelné místo a kvalita rodinných vztahů má vliv nejen na duchovní, ale i na materiální podmínky života.

V objemu spotřeby se zemědělské obyvatelstvo vyrovnává ostatním sociálním skupinám, pouze struktura spotřeby je poněkud jiná, je ovlivněna venkovskými životními podmínkami a rozsahem osobního naturálního hospodářství.

Rozdíly v životní úrovni uvnitř zemědělské populace jsou velmi podstatné. Jednotlivé skupiny se od sebe liší jak rozsahem a úrovní spotřeby, tak požadavky na kulturní a společenský život, vybavenost obce, možnosti trávení volného času i požadavky na zdravotnická zařízení a sociální péči.

Podstatné jsou i rozdíly mezi státním a družstevním sektorem zemědělství. Oba sektory jsou nedílnou a stejně potřebnou součástí národního hospodářství, každý z nich má svou nezastupitelnou úlohu v jeho budování.

Právní a legislativní podmínky pracovního zapojení se během posledních desetiletí mezi oběma sektory zcela vyrovnaly. Přesto zůstává mezi nimi řada rozdílů, které se promítají kromě jiného i do ukazatelů životní úrovně pracovníků.

Historické kořeny rozdílností mezi oběma sektory byly zachyceny ve výzkumné práci (Majerová a Kohn 1984), proto se jimi podrobněji nezabývám. Je však možno stručně konstatovat:

— Státní statky leží ve větší míře než JZD v méně příznivých přírodních podmínkách.

— Ve ztížených podmínkách pohraničních a odlehlých oblastí jsou státní statky převládajícím a někdy výlučným sektorem hospodaření.

— Státní statky jsou sektorem s větší půdní zátěží, ale i příznivější věkovou strukturou než JZD, s větším podílem mužů, vyšším podílem THP a výrazně menším podílem pracovníků v přidružené výrobě.

Z těchto skutečností logicky vyplývají další problémy, které mají dopad zejména v sociální oblasti. V méně příznivých přírodních podmínkách se obvykle hospodář s horšími výsledky, což se promítá ve výši prémie, podílů, podnikové společenské spotřeby apod., odlehlost obcí má za následek absenci nebo špatnou dostupnost základní i vyšší občanské vybavenosti. Životní podmínky jsou obtížnější a životní náklady vyšší, kumulující se nedostatky vyvolávají větší flukтуаční tendence zejména u mladších kvalifikovaných pracovníků a nepříznivá sociální struktura zpětně ovlivňuje podmínky i výsledky hospodaření.

Diferenciace mezi oběma sektory má své příčiny a ty z nich, které působí negativně ve smyslu prohlubování disproporcí sociální struktury, by měly být přesně rozpoznány, omezeny nebo odstraněny.

Diferenciace byla zkoumána v sedmi základních okruzích vztahujících se k životní úrovni a životnímu způsobu:

1. Obecné charakteristiky pracovníků státních statků a JZD
2. Pracovní příjmy a spokojenost s prací v zemědělství
3. Sociální infrastruktura území (doprava, vybavenost obcí)
4. Bydlení a vybavenost domácností
5. Osobní hospodářství
6. Způsob života, volný čas, kultura, rekreace
7. Životní plány a životní problémy

ROZDÍLY V OBEČNÝCH CHARAKTERISTIKÁCH PRACOVNÍKŮ STÁTNÍCH STATKŮ A DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

Celkový počet pracovníků trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1984 byl 890 998 osob. Z nich 630 600 osob (tj. 70,77 %) tvoří družstevní rolníci a 146 588 osob (tj. 16,45 %) pracovníci státních statků.

Ve státních statcích je 63,2 % mužů a 36,8 % žen, v JZD je tento poměr 57,0 : 43,0. Průměrný věk pracovníků ve státních statcích byl 39,2 roku, v JZD 41,9 roku. Poměr mezi THP a manuálními pracovníky ve státních statcích byl 16,0 : 84,0, v JZD 13,1 : 86,9 (Soupis osob ... 1985).

Tyto statistické údaje je možno doplnit poznatky získaných při sociologických výzkumech (Životní způsob I., II., III.).

Kvalifikační strukturu zemědělských pracovníků ukazuje tab. I.

I. Kvalifikační struktura zemědělských pracovníků — Qualification structure of agricultural workers

Vzdělání	JZD		Státní statky	
	abs.	%	abs.	%
základní	299 355	47,5	68 988	47,1
vyučení	231 958	36,8	52 757	36,0
střední odborné	24 538	3,9	4 482	3,1
úplné střední odborné	60 014	9,5	16 311	11,1
vysokoškolské	14 735	2,3	4 050	2,7
Celkem	630 600	100,0	146 588	100,0

Pracovníci státních statků pocházejí méně často z rodin zemědělců než družstevní rolníci (79 proti 81,6 %). V zemědělských rodinách minulé generace měli obvykle otcové vyšší vzdělání než matky. V současnosti se tento rozdíl poněkud vyrovnává, ale mezi sektory existují určité rozdíly ve vzdělání partnerů.

Partneři (manželé i manželky) pracovníků státních statků převládají v kategoriích základního vzdělání a vyučení (celkovým podílem 52,7 %); partneři družstevních rolníků jsou v těchto kategoriích zastoupeni 43,9 % a častěji se objevují mezi vyučenými a středoškoláky.

Na druhé straně mezi partnery pracovníků státních statků je vyšší podíl vysokoškoláků než mezi partnery družstevních rolníků.

Kvalifikační skladba manželských párů se do jisté míry projevuje v aspiracích na vzdělání dětí, ale družstevní rolníci mají v tomto ohledu vyšší požadavky. Častěji projevují přání, aby děti dosáhly minimálně vyučení, ale i středního odborného a středního všeobecného vzdělání. Vysokoškolské vzdělání pro své děti preferuje téměř 17 % družstevních rolníků.

U pracovníků státních statků tyto aspirace nejsou tak silné, soustřeďují se hlavně na vyučení a středoškolské (především odborné) vzdělání.

PRACOVNÍ PŘÍJMY A SPOKOJENOST S PRACÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Výše odměny je jedním z nejdůležitějších faktorů motivace a stabilizace pracovních sil. Pracovněprávní podmínky odměňování jsou v současné době v obou sektorech shodné. Existující rozdíly v odměňování a výhrady k výši odměn lze rozdělit zhruba do čtyř skupin:

1. Výše odměny je ovlivňována úrovní hospodaření podniku. Ekonomicky slabší nebo zaostávající podniky (JZD i státní statky) mají horší výsledky hospodaření a tedy i nižší celkové odměny. Méně příznivé přírodní podmínky (horské, podhorské a pohraniční oblasti), kde častěji hospodaří státní statky, se tak trvale promítají v pracovních a životních podmínkách pracovníků.

2. Družstevní rolníci dostávají čistou mzdu, bez srážky daně ze mzdy, pracovníci státních statků jsou zdaněni podle platných daňových předpisů. Mladí a bezdětní pracovníci mají ve státních statcích (vzhledem k vyššímu zdanění) relativně nižší výdělky, a naopak pracovníci s vyživovanými dětmi relativně vyšší, zatímco u družstevních rolníků má absence zdanění v podstatě opačný efekt. Tato skutečnost působí v některých fázích životního cyklu výrazněji a subjektivně vyvolává nespokojenost s podmínkami odměňování ve státním sektoru.

3. Ačkoliv podmínky podnikové společenské spotřeby a sociální péče podniků jsou v obou sektorech stejné, mezi jednotlivými podniky se objevují značné rozdíly ve využívání těchto možností. JZD jsou často pružnější a snaží se pro své členy prosazovat všechny výhody, které lze získat v rámci předpisů.

4. Mezi srovnatelnými profesemi v průmyslu a zemědělství existují rozdíly v odměňování (příplatky, zařazení pracovníků do vyšších tarifních tříd apod.), což vyvolává nespokojenost zemědělských pracovníků jak v JZD, tak ve státních statcích.

Tyto i další skutečnosti působí na vytváření postojů k práci v zemědělství a odrážejí se mnohdy i v celkovém hodnocení života na vesnici.

Výše odměny v zemědělských podnicích je silně diferencována především profesí a kvalifikací. Relace mezi odměnami jednotlivých profesí se sektorově liší jen málo. Mezi nejlépe placené manuální profese, kde je měsíční odměna vyšší než průměr a relativně vysoká i hodinová mzda, patří shodně v JZD i ve státních statcích především mechanizované a průběžné profese — traktoristé, kombajnéri, řidiči, závozníci, pracovníci stavebních čet. V profesích živočišné výroby jsou odměny rovněž vyšší než průměr, ale zároveň jim odpovídá vysoký počet odpracovaných hodin, který snižuje hodinovou mzdu. Zvláště výrazně se to projevuje u ošetřovatelů ovcí.

Mezi profese s nejnižšími odměnami patří manuální pracovníci rostlinné výroby, ošetřovatelé drůbeže, pracovníci ostatní živočišné výroby a manuální pracovníci v ostatních výroбах, tedy víceméně pomocné profese bez vyhraněné kvalifikace a specializace.

V čistém měsíčním výděлку nejsou mezi oběma sektory výraznější rozdíly, družstevníci uvádějí jako nejčastější kategorie 2001–2500 Kčs (29,5 %) a 1501–2000 Kčs (24,1 %). Pracovníci státních statků naopak 1501–2000 Kčs (29,4 %) a 2001–2500 Kčs (26,2 %).

V ostatních platových kategoriích je procentní zastoupení velmi podobné v obou sektorech. Hodnocení přiměřenosti výděлку vzhledem k pra-

covnímu výkonu je už rozdílnější. V JZD je spokojeno s výdělkem zhruba 66 % družstevníků a nespokojenost se objevuje u 34 % (z toho u 4 % silná nespokojenost), ale ve státních statcích je nespokojených polovina pracovníků (z nich asi 6 % velmi nespokojených).

Obdobný postoj je zaujímán i k hodnocení pracovních podmínek. V JZD jsou poněkud lépe hodnoceny jak hygienické, tak časové podmínky práce, úroveň odměňování, organizace práce a péče podniku o pracovníky.

Ve státních statcích jsou relativně dobře hodnoceny vztahy v kolektivu a možnost pracovního postupu. Celkové hodnocení pracovních podmínek ovšem vyznívá ve prospěch JZD, je zde cca 82 % spokojených pracovníků proti 71 % spokojených ve státních statcích.

Tento postoj poměrně přesně koreluje s postojem k práci v zemědělství; nemusí být vázán na typ podniku, případně můžeme tuto skutečnost interpretovat tak, že typ podniku určuje i vztah k zemědělství celkově. Družstevních rolníků nespokojených v zemědělství je asi 13 %, ale pracovníků státních statků zhruba pětina. Pouze 27 % pracovníků státních statků by doporučilo práci v zemědělství svým dětem, zatímco 33 % nikoliv. Družstevní rolníci jsou v tomto ohledu méně rezervovaní, 40 % by práci v zemědělství svým dětem doporučilo a 25 % nikoliv, váhajících je 35 %.

SOCIÁLNÍ INFRASTRUKTURA ÚZEMÍ

Charakteru území, na němž zemědělské podniky hospodaří, zhruba odpovídá i charakter osídlení, typ vesnic, vzdálenosti mezi nimi, dostupnost větších center vybavenosti apod. Ve zkoumaných souborech jsou pracovníci státních statků i družstevní rolníci zastoupeni tak, aby reprezentovali sektorovou i územní strukturu ČSR. Proto jejich názory a postoje mohou sloužit jako odraz objektivních životních podmínek v daném místě.

Jedním z nejoceňovanějších faktorů pracovních podmínek je vzdálenost bydliště a pracoviště. Družstevní rolníci častěji pracují v místě bydliště (65 % pracovníků dokonce netrvá cesta do práce déle než 15 minut). Pracovníci státních statků naopak častěji pracují ve větších vzdálenostech od svého bydliště a rovněž častěji do práce dojíždějí mimo místo bydliště.

K jednotlivým prvkům občanské vybavenosti mají pracovníci státních statků více připomínek než družstevní rolníci. Nejkritičtěji hodnotí kulturní a společenské možnosti (34,2 %), rekreační možnosti (27,7 %), nákupní možnosti (21,6 %), ale i nedostatek jeslí a mateřských škol (20 %), dostupnost zdravotnických zařízení (19,2 %) a dostupnost školních zařízení (16,3 %).

Družstevní rolníci mají více výhrad k rekreačním možnostem (43,1 %), kulturním a společenským možnostem (42,1 %), dostupnosti zdravotnických zařízení (18,6 %) a možnostmi nákupů (18,2 %). Častěji než pracovníci státních statků upozorňují na zhoršené životní prostředí a nutnost tento problém řešit.

Nedostatky v občanské vybavenosti může, i když jen částečně, suplovat péče podniku o pracovníky. I zde ovšem můžeme konstatovat, že nejen obce spadající do působnosti JZD, ale i samotná družstva jsou aktivnější ve zřizování a udržování některých zařízení pro kulturu, zábavu

a sport. Častěji mají a využívají klubovny, hřiště, tělocvičny (tělovýchovných jednot či škol), bazény a koupaliště. Státní statky ovšem, zejména vzhledem ke svým větším finančním možnostem, častěji vlastní rekreační objekty, mnohdy velice dobře zařízené a udržované, v pěkném přírodním prostředí.

V celkovém hodnocení obce a její vybavenosti se ve státním sektoru objevuje více výhrad a více nerozhodnosti. Družstevní rolníci naopak projevují více tolerance a snahy své životní podmínky zlepšit.

BYDLENÍ A VYBAVENOST DOMÁCNOSTÍ

Na vesnici patří bydlení v rodinném domku k jednomu z nejlépe hodnocených aspektů života a řešení bytové otázky bude stále aktuálním problémem při náboru a stabilizaci pracovních sil v zemědělství.

61 % pracovníků státních statků bydlí v rodinných domcích či zemědělských usedlostech (z toho 51 % ve vlastních), ale družstevních rolníků 82 %, z toho asi 70 % ve vlastních domcích a zemědělských usedlostech. Přitom zhruba třetina družstevních rolníků uvádí, že rodinný domek postavili nebo podstatně přestavěli v posledních 15 letech, asi 5 % právě staví a 8 % hodlá stavět v nejbližší budoucnosti. Mezi pracovníky státních statků jsou podíly stavebníků podstatně nižší, naopak u nich převládá bydlení v podnikové, stabilizační, družstevní i státní výstavbě (37,6 % proti 16,3 % družstevních rolníků).

Nové byty v panelové vícepodlažní výstavbě jsou převážně stavěny v I. kategorii a nově postavené nebo podstatně rekonstruované domky jí rovněž odpovídají. Pouze byty ve starší zástavbě a původní zemědělské usedlosti bývají v lepším případě ve II. kategorii, ale často ve III. nebo IV. kategorii.

Bydlení družstevních rolníků je relativně kvalitnější než bydlení pracovníků státních statků (tab. II).

II. Procentní podíl zemědělských pracovníků v bytech I.—IV. kategorie — Percentual proportions of agricultural workers living in flats of categories I to IV

Kategorie bytu	Družstevní rolníci	Pracovníci státních statků
I.	61,3 %	45,5 %
II.	19,8 %	31,0 %
III.	15,2 %	21,1 %
IV.	3,7 %	2,3 %

Pramen: sociologický výzkum Životní způsob III.

V celkové spokojenosti s bydlením ale nejsou mezi družstevními rolníky a pracovníky státních statků příliš velké rozdíly. Ve státních statcích je sice asi o 5 % nižší spokojenost s bydlením, ale i nižší výrazná nespokojenost. Pracovníci státních statků jsou při hodnocení své bytové situace spíše na vahách; nejsou zcela spokojeni, ale výhrady nejsou závažné a rozhodující.

S typem bydlení významně souvisí vybavenost jednotlivých domácností. Standard běžného zařízení bytu v posledních desetiletích bezesporu vzrostl. Moderní nábytek, bytový textil a koberce, vybavení bytů elektrospotřebiči, vybavení pro volný čas a odpočinek včetně sportovního vybavení a osobního automobilu je pro většinu domácností dostupnou záležitostí.

Mezi pracovníky státních statků a družstevními rolníky se neobjevují příliš velké rozdíly. Odlišnosti jsou buď generačního charakteru a souvisejí s místem pracovníka v životním cyklu, nebo vyplývají z typu bydlení a souvisejí s rozsahem osobního naturálního hospodářství a rozsahem dalších prací vykonávaných doma.

Vybavenost domácností bytů ve vícepodlažních panelových domech bez osobního hospodářství se omezuje zpravidla na předměty potřebné pro bydlení a provoz domácnosti; vybavení rodinného domku s osobním hospodářstvím zahrnuje i řadu dalšího nářadí a nástrojů pro jeho provoz a udržování, často včetně vybavení domácí dílny k vykonávání řemeslnických prací, prací souvisejících se zpracováním a skladováním naturální produkce apod.

Dílčí diferenciaci, která se objevuje mezi pracovníky státního a družstevního sektoru, lze částečně vztáhnout k oběma těmto skutečnostem — poněkud lepší věkové struktuře ve státních statcích a vyššímu podílu bytů v panelové vícepodlažní výstavbě pracovníků státních statků.

OSOBNÍ NATURÁLNÍ HOSPODÁŘSTVÍ

Osobní naturální hospodářství, jeho charakter a rozsah patří k relativně silně diferencujícím faktorům mezi státním a družstevním faktorem zemědělství.

Častější bydlení v rodinných domcích či adaptovaných zemědělských usedlostech umožňuje družstevníkům mít menší či větší osobní hospodářství, zatímco u bydlení ve vícepodlažních domech (které je častější u pracovníků státních statků) je přístavba objektů pro osobní hospodářství vždy velmi problematická z hlediska estetického, hygienického, provozního i ekonomického.

Původní forma záhumenku jako individuálně obdělávaného pozemku se více udržuje ve vinařských a zelinářských oblastech. V ostatních oblastech se spíše přechází na formu odprodeje rostlinných a živočišných produktů pracovníkům za podmínek velmi obdobných pro družstevní i státní sektor.

Rozsah osobního hospodářství je tedy nejsilněji vázán na konkrétní podmínky v obci, možnost získání pozemku pro zahradu, možnost výstavby nebo adaptace chlévů a schopnost pracovníka a jeho rodiny toto hospodářství obhospodářit.

Ve vlastnictví zahrady nejsou mezi pracovníky státních statků a družstevními rolníky velké rozdíly, a téměř žádné rozdíly nejsou ani v chovu drobného hospodářského zvířectva (drůbeže, králíků). Družstevní rolníci však častěji chovají střední užitková zvířata (ovce, kozy, prasata), a to 62,5 % družstevníků proti 40 % pracovníků státních statků. Velká užitková zvířata (krávy, koně, býky na výkrm) chová 12,8 % družstevníků proti 5,8 % pracovníků státních statků.

Družstevní rolníci tedy obvykle mají možnost realizovat zájem o osobní hospodářství a častěji se na práci v něm podílí celá rodina. Mezi pracovníky státních statků je zase více těch, kteří osobní hospodářství nemají, ale do budoucna by o ně měli zájem.

V obou sektorech se vyrábí převážně pro potřeby vlastní rodiny, odprodej výpěstků a živočišných produktů uvádí asi čtvrtina zemědělských pracovníků.

Nejčastější důvody pro držení naturálního osobního hospodářství jsou v obou sektorech shodné (pouze s malými rozdíly) — nedostatky v zásobování potravinami v obci, zvyk a tradice, ale i snaha zvýšit celkové příjmy rodiny, zejména úsporami při nákupu masa, vajec, zeleniny a ovoce.

ZPŮSOB ŽIVOTA, VOLNÝ ČAS, KULTURA A REKREACE

Sektorová diferenciacie zemědělského obyvatelstva se projevuje pouze v některých ukazatelích životní úrovně a životního způsobu.

V kategoriích příjmu na člena rodiny se pracovníci státních statků častěji objevují v rozpětí od 600 do 1000 Kčs měsíčně a dále jsou čteněji zastoupeni v kategorii 1201—1400 Kčs.

Družstevní rolníci naopak převládají ve středních a vyšších příjmových kategoriích. V nejvyšší kategorii 1800 Kčs a více je jich dvojnásobek než pracovníků státních statků (17,7 proti 8,9 %). Logicky jsou tedy družstevní rolníci s finančním zajištěním rodiny spokojenější.

Družstevní rolníci se kloní k názoru, že růst životní úrovně obecně závisí na spojení více příjmů v rodině, spořivosti, omezování výdajů za potraviny (při vlastních zdrojích) a za služby (při svépomoci).

Značné procento pracovníků v obou sektorech (31—47 %) vidí zdroj růstu životní úrovně ve vedlejších příjmech, ale u své rodiny jej uvádí jen malá část (6—7 %).

Pracovníci státních statků nejvíce zdůrazňují spořivost, zlepšení pracovního výkonu, zvýšení kvalifikace; družstevní rolníci růst své životní úrovně hodnotí nejčastěji jako výsledek spojení více příjmů v rodině.

Rozsah prací vykonávaný v rodině svépomocí je zhruba stejný v obou sektorech. Odchytky od průměru se pohybují maximálně kolem 5 %. Svěpomocí se provádí např. velký úklid (99,7 %), mytí oken (99,6 %), malování (52 %), velké prádlo (96,5 %), opravy spotřebičů (12,9 %), opravy v bytě (58,6 %), opravy a údržba auta (54,0 %), mytí auta (99,6 %).

Z uvedených podílů je zřejmé, že příčiny vysokého rozsahu svépomocných prací nejsou pouze v úspornosti a šetrnosti zemědělského obyvatelstva. V menších obcích se řada těchto služeb zajišťuje buď obtížně, nebo vůbec chybí. Manuální zručnost a řemeslná odbornost má pak pro soběstačnost rodiny velký význam.

Zdá se, že rozsah rodinné spolupráce je větší v JZD než ve státních statcích. Je to bezesporu dáno i dalšími faktory — velikostí rodiny, vzdáleností bydliště nejbližších příbuzných apod. Nicméně družstevní rolníci častěji vypomáhají svým rodičům i dětem a jejich pomoc také přijímají.

Vzhledem k fyzické a psychické náročnosti zemědělské práce převládají ve volném čase, bez velkých sektorových rozdílů, aktivity odpočinkového charakteru — poslech rozhlasu a televize, četba, procházky, posezení s rodinou a příbuznými.

Zájem o aktivnější trávení volného času se objevuje u pracovníků obou sektorů, ale kromě objektivních překážek, kterými jsou především nedostatky ve vybavenosti venkovských obcí společenskými, kulturními a sportovními zařízeními, brání pracovníkům státních statků v těchto činnostech zejména únava po práci, práce přes čas, vedlejší výdělečná činnost, veřejná činnost a nedostatek finančních prostředků.

Družstevníci častěji uvádějí malý počet nebo absenci volných dnů v měsíci, nevhodné rozložení pracovní doby, rodinné povinnosti a nedostatek příležitosti v obci a okolí.

Pracovníci státních statků inklinují více k individuálnějšímu a uzavřenějšímu způsobu života. U družstevních rolníků je vedle tohoto typu rodin častý i typ společenský, s množstvím příbuzenských a sousedských kontaktů a větší vzájemnou výpomocí v rodinném i občanském životě.

Kulturní a společenský život se odehrává převážně v obci a dostupném okolí. Pro jeho intenzitu není podstatným znakem sektor zemědělství, ale spíše velikost obce, její vybavení a zázemí. Častější návštěvnost je zaznamenána pouze u kina a sportovních utkání, návštěvy divadla, koncertů, uměleckých výstav a muzeí jsou málo časté. Výjimku tvoří zájezdy organizované zemědělskými podniky, státními statky i JZD, jejichž náplní je návštěva divadla, koncertu či výstavy.

Období dovolené na zotavenou je vázáno na potřeby zemědělských podniků, dané sezónností výroby. Nejčastějšími způsoby v obou sektorech jsou čerpání poloviny dovolené v létě a poloviny v zimě (36,2 % pracovníků) a čerpání dovolené v průběhu celého roku (25 % pracovníků). Převážnou část dovolené pouze v letním období si vybírá více družstevních rolníků a převážnou část v zimě více pracovníků státních statků.

Pro družstevní rolníky je typičtější čerpání dovolené po jednotlivých týdnech nebo i menších částech, pracovníci státních statků si relativně častěji berou dovolenou ve větších částech nebo vcelku.

Více než polovina zemědělských pracovníků (53,8 %) tráví dovolenou doma. Z nich více než 40 % doma o dovolené pracuje — v osobním hospodářství, na stavbě či opravách domku, bytu, auta apod. Ostatní pracovníci užívají dovolené různými způsoby.

Družstevní rolníci nejčastěji výběrovou rekreací SDR (8,1 %), individuální turistikou v ČSSR (8,0 %), zahraničními zájezdy (4,4 %) nebo léčením v lázních.

Pracovníci státních statků častěji individuálně cestují (9,8 %), tráví dovolenou u příbuzných (9,3 %), výběrovou rekreací ROH (4,7 %) nebo pobytem v zahraničí (4,7 %).

Velice málo je rozvinuta a využívána turistika po ČSSR (1,9 %), což souvisí především s naprostým nedostatkem ubytovacích a stravovacích zařízení ve většině turistických oblastí.

Přitom zájem o atraktivnější trávení dovolené je značný a mezi oběma sektory se téměř neliší. Skoro třikrát více družstevních rolníků by chtělo dovolenou trávit v lázních, třetina pracovníků (státních statků i JZD) by dala přednost cestování po ČSSR a 36 % cestování do zahraničí, ať již individuálně, nebo s podnikem či s cestováním kanceláří. Pouze 15,1 % družstevních rolníků a 12,6 % pracovníků státních statků by chtělo o dovolené zůstat doma.

ŽIVOTNÍ PLÁNY A HLAVNÍ ŽIVOTNÍ PROBLÉMY ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Životní plány nemusí být spojeny pouze s životním startem. V každém období člověk plánuje svoji nejbližší budoucnost, jen pořadí a závažnost toho, čeho chce dosáhnout, se mění.

Pozitivním faktorem je zřetelný přesun životních plánů od uspokojování základních životních potřeb k potřebám vyššího druhu — zlepšování materiální situace, rozšiřování poznatků, cestování, rozšiřování sociálních kontaktů. Mezi sektory nejsou velké rozdíly.

Na prvním místě v životních plánech se objevuje cestování do zahraničí, které zhruba pro čtvrtinu pracovníků představuje nejen atraktivní způsob odpočinku, ale také příležitost k rozšíření poznatků a porovnání životních podmínek u nás a v zahraničí. Na druhém místě se objevuje přání našetřit si větší obnos peněz bez konkrétního účelu, jako rezervu pro neočekávané situace nebo rezervu pro uskutečnění pozdějších plánů. Takto plánují častěji pracovníci státních statků a také častěji plánují získání zajímavější práce.

V plánech družstevníků rolníků je kladen větší důraz na dobré bydlení a péči o rodinu a domácnost.

Vedle věku je pro životní plány nejdůležitějším hlediskem skutečnost, zda pracovník žije sám, nebo s partnerem. U rodin, ať již mají děti malé, zaopatřené nebo jsou dosud bezdětné, nejsou odchylky od průměru výrazné.

Odlišné jsou životní orientace svobodných a bezdětných pracovníků (zájem o cestování, získání bytu, zvyšování kvalifikace), ale podstatně jiné jsou u osamělých žen s dětmi (získání dobrého bydlení, vyhovující práce, našetření finanční rezervy) a u osamělých starých lidí (upevnění rodinných kontaktů s dospělými dětmi, našetření finanční rezervy pro stáří).

Životní problémy, které pracovníci v současné době řeší, jsou ve státních statcích i v JZD velmi obdobné.

U těch, kteří stavějí (15,2 %), je logicky základním problémem ovlivňujícím celý způsob života dokončení stavby. Dalším nejčastějším problémem jsou starosti s dětmi — jak malými (11,5 %), tak dospělými (7,2 %).

U družstevníků rolníků se častěji jako základní problém objevuje vlastní zdravotní stav (1,5 %) i zdravotní stav partnera (3,6 %). U pracovníků státních statků spíše problémy týkající se rodinných vztahů (10,3 %), problémy na pracovišti (10,9 %) a bytové problémy (5,7 %).

Škála uváděných problémů je velmi široká a různorodá, od osobních a rodinných starostí přes pracovní a podnikové až k celospolečenským problémům. Ale zastoupení v jednotlivých kategoriích je spíše rovnoměrné a nesignalizuje v žádné z uvedených oblastí výrazný negativní výkyv.

Ze srovnání vybraných ukazatelů životní úrovně a životního způsobu družstevníků a pracovníků státních statků vyplývají některé zjevné tendence. Větší stabilizovanost družstevníků rolníků v zemědělství, vyšší spokojenost s dosaženým stupněm životní úrovně, ale i větší pracovní zátěž v osobním hospodářství a silnější orientace na rodinnou spolupráci.

Pracovníci státních statků jsou naopak výraznějšími představiteli typu zemědělských pracovníků s vyšší kvalifikací, menší vazbou na obec,

většími migračními sklony a vyhraněnějšími požadavky na úroveň pracovních podmínek v zemědělském podniku.

Oba sektory by měly mít v systému organizace zemědělské velkovýroby rovnocenné postavení. Každý z nich představuje osobitý přínos z hlediska ekonomického i sociálního rozvoje a svou specifickou si zachová i v budoucnu. Družstevní sektor je protíváhou sektoru státního a spoluprací mezi nimi může docházet k přejímání dílčích rysů. Ale pro období přestavby zemědělství je důležitou podmínkou právě různost přístupů a cest dalšího vývoje socialistického hospodaření.

Literatura

MAJEROVÁ, V. — ČERVINKOVÁ, D.: Směry rozvoje vybraných komponent životní úrovně pracovníků v socialistickém zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1986.

MAJEROVÁ, V. — KOHN, P.: Vybrané otázky socialistického způsobu života pracovníků státních statků. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1984.

KOHN, P. a kol.: Návrhy na formování socialistického způsobu života pracovníků v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1982.

Soupis osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1984. Praha, FSÚ 1985.

Došlo dne 20. 1. 1988

МАЙЕРОВА, В. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Различия в уровне и образе жизни между членами сельскохозяйственных кооперативов и работниками госхозов. *Sociol. Zeměd.*, 24, 1988 (1) : 33-44.

Государственный и кооперативный секторы сельского хозяйства — нераздельное и одинаково необходимое звено народного хозяйства, каждый сектор играет в нем свою незаменимую роль. Правовые и законодательные условия трудового их включения за последние десятилетия полностью выравнились. И все же между ними остается ряд различий, которые сказываются на показателях уровня и образе жизни сельхозработников. Госхозы отличаются некоторыми более благоприятными сторонами социальной структуры: в них более низкий средний возраст и лучше возрастная структура, повышенный % людей с полным средним и высшим образованием. Но удовлетворенность условиями труда и быта в них меньше. Члены же кооперативов имеют более прочное положение в сельхозпредприятиях и селах, чаще живут в семейных домах с подсобным личным хозяйством, у них больше добавочная трудовая нагрузка и выше стандарт жизни, они сильнее ориентированы на семейное сотрудничество. Кооперативный сектор — это определенный противовес государственного, и их сотрудничество может вести к перенятию отдельных сторон. Для периода перестройки сельского хозяйства важной является разность подхода и путей дальнейшего развития социалистической экономики.

социальное развитие; работники социалистического сельского хозяйства; различия между ЕСХК и госхозами; образ жизни; уровень жизни

MAJEROVÁ, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Differences in the Standard of Living and Mode of Life of Co-operative Farmers and Workers of State Farms.* *Sociol. Zeměd.*, 24, 1988 (1) : 33-44.

The state and co-operative sectors of agriculture are integral and equally needed parts of the national economy, each having its irreplaceable role. The legal and legislative conditions of work involvement were entirely equalized between the two sectors during the last decades. Nevertheless, a number of differences still remain between them, influencing the standard of living and mode of life of co-operative members and workers of state farms. State farms have some better features of social structure: lower average age of the workers, better age structure,

higher percentage of workers with finished secondary-level education and of university graduates. In spite of this, satisfaction with the conditions of work and life is lower on the state farms. Co-operative members exhibit a higher stability both on their co-operative farms and in the rural communities. There is a larger proportion of co-operative farmers who live in family houses with a possibility of using their own small piece of land and keeping farm animals, their additional work load is greater, they have a higher standard of living, and tend to closer family co-operation. The co-operative sector is a sort of counterbalance to the state sector of agriculture; if they co-operate, they can exchange their partial features. Variedness of approaches and ways of further development of socialist farming is a factor of great importance in the period of agriculture restructuring.

social development; workers in socialist agriculture; differences between co-operative farms and state farms; mode of life; standard of living

MAJEROVÁ, V. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Unterschiede im Lebensniveau und Lebensstil der Genossenschaftsbauern und der Beschäftigten der Staatsgüter*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 33-44.

Der staatliche und der genossenschaftliche Sektor der Landwirtschaft sind unteilbare und gleich notwendige Bestandteile der Volkswirtschaft, wobei jeder seine unersetzbare Aufgabe hat. Die rechtlichen Voraussetzungen ihres Arbeitseinsatzes haben sich in den letzten Jahrzehnten zwischen beiden Sektoren ausgeglichen. Dennoch verbleiben bestimmte Unterschiede, die sich in den Kennziffern des Lebensniveaus und -stils der Landarbeiter niederschlagen. Die Staatsgüter zeitigen einen günstigeren Altersdurchschnitt, eine bessere Altersstruktur sowie einen höheren Prozentsatz von Mitarbeitern mit Fach- resp. Hochschulbildung. Dennoch ist die Zufriedenheit mit den Arbeits- und Lebensbedingungen in den Staatsgütern geringer. Die Genossenschaftsbauern sind stabiler in den LPG resp. Dörfern. Sie wohnen öfter in Einfamilienhäusern mit Nebengewirtschaft, haben eine größere zusätzliche Arbeitsbelastung ein höheres Lebensniveau und sind stärker orientiert auf die Zusammenarbeit in der Familie. Der genossenschaftliche Sektor bietet ein bestimmtes Gegengewicht zum staatlichen; die Zusammenarbeit kann zur Übernahme einzelner Charakterzüge führen. Im Zeitraum der Umgestaltung der Landwirtschaft ist es wichtig, daß unterschiedliches Herangehen und Wege der weiteren Entwicklung der sozialistischen Wirtschaftstätigkeit bestehen.

Soziol. Entwicklung; Beschäftigte in der soz. Lawi; Unterschiede zwischen LPG und Staatsgütern; Lebensniveau und Lebensstil

Adresa autorky:

PhDr. ing. Věra Majerová, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2
